

Patrimoni marítim i usos socials de la platja de Sant Pol de Mar

Eliseu Carbonell

Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural

Aquesta recerca tracta sobre el procés de patrimonialització de la platja de Sant Pol de Mar, procés que apareix lligat als usos socials d'aquest espai al llarg del temps i a les representacions de la identitat local. La recerca ens porta a creure que el cas de la platja de Sant Pol està seguint un procés de patrimonialització semblant al que Joan Frigolé (2005) ha descrit per a les valls pirinenques de Vansa i Tuixent. Una activitat tradicional, la pesca artesanal amb varada a la platja, que a principis de segle xx donava ocupació a un bon nombre de famílies del poble, desapareix a mesura que augmenta el turisme residencial i s'extingeix a mitjans dels anys vuitanta. Aquesta activitat tradicional reapareixerà vint anys després en forma de bé patrimonial etnològic.

Han hagut de passar, doncs, poc més de vint anys per tal que tornin les barques a la platja, revestides d'un valor patrimonial. Però no han reaparegut les mateixes barques que pescaven a motor els anys seixanta, setanta o vuitanta, les darreres que vararen a la platja de Sant Pol, sinó

les anteriors a l'aparició del motor, un model més estilitzat de barca aparellada amb vela llatina; es diria que unes barques més "autèntiques". Malgrat el prestigi i sentit patrimonial que avui es pugui donar a aquesta activitat, cal recordar que tradicionalment la pesca i els pescadors ocupaven un espai marginal dins l'escala social i suportaven una imatge pública que els descrivia com a gent endarrerida (NADEL-KLEIN, 2003:49).

Insistim sobre el fet que estem referint-nos a un espai on l'activitat tradicional no va desaparèixer deixant un buit, sinó que la progressiva desaparició de la pesca anava acompanyada d'una ocupació massiva, si bé estacional, d'aquest espai. I és en aquest context de terciarització on fa aparició el patrimoni etnològic. Tal com adverteix Bernard (2002:323), la conciliació de la preservació amb l'explotació del patrimoni, en el cas del patrimoni marítim, pot resultar bastant complexa donat l'àvid interès del turisme per la platja.

Tot i les nombroses dificultats i els grans esforços que implica la

recuperació del patrimoni marítim, aquest no només és un objectiu que dignifica la societat que el porta a terme sinó que, a més, té molt sentit per al col·lectiu actual de pescadors d'arts menors. La pesca artesanal no és tan sols herència històrica sinó també, cal no oblidar-ho, part d'un present marcat per la lluita per la supervivència com a professió. Diversos antropòlegs han cridat l'atenció sobre els beneficis socials d'aquesta patrimonialització (SAN-TANA i PASCUAL, 2003; ALEGRET, 2003; GARCÍA-ALLUT, 2003).

El patrimoni de la platja

Sant Pol de Mar és una població de la costa del Maresme amb un remarcable passat mariner. Es té constància que al segle xviii la pesca i la navegació significaven una part important de l'activitat econòmica de la vila (ALEGRET i NADAL, 1987). Un historiador local (RODRÍGUEZ, 1977) situa l'època d'esplendor de la pesca a mitjans del segle xix, quan els pescadors de Sant Pol eren reconeguts entre els més agosarats de la comarca perquè s'aventuraren fins a aigües del golf de Cadis. Als anys quaranta del segle xx, amb una població de 1.600 habitants, uns tres-cents homes es dedicaven a la pesca, a la platja operaven més de vint tranyines i altres barques. Segons Alegret i Nadal (1987:139), en aquell temps "era la platja amb més pescadors de totes les dels voltants".

Però a mitjans dels anys vuitanta ja no quedarà cap barca de pesca professional a Sant Pol. Les darreres es traslladen al port d'A-

Embarcacions de vela llatina a la platja de Sant Pol. Eliseu Carbonell, 16 d'agost de 2007.

renys de Mar, una població situada a tan sols sis quilòmetres. La desaparició de les barques de pesca va deixar una sensació de contracció, de passat perdut per sempre. Això és present en el record de molts santpolencs que evocuen en les seves converses la personalitat marinera que fins no fa tant tenia la vila. Així ho expressava un dels nostres informants, l'A.R. (n. 1923):

L'activitat de la platja era la pesca. Sant Pol era pescadors i terrassans. [...] Com a poc hi havia seixanta, setanta o vuitanta famílies que anaven en mar, a pescar. Tot això s'ha perdut perquè no es guanyaven la vida.

En aquest context de nostàlgia pel passat mariner neix l'any 2001 A Tot Drap, una entitat local que treballa per la recuperació del patrimoni marítim. Entre les iniciatives que ha dut a terme aquesta associació podem citar la restauració de llaguts ariats a vela llatina, la construcció d'una rèplica d'un sardinal de la Catalunya Nord, l'organització i par-

ticipació en trobades de vela llatina, demostracions de pesca artesanal i la restauració i museïtzació d'una petita construcció situada a la platja de les barques, coneguda com "la caseta del motor". Aquesta caseta, que alberga els aparells de remolcar barques, està ara dedicada a exposar el patrimoni marítim de Sant Pol en forma de centre d'interpretació de la varada tradicional. La seva restauració ha aconseguit preservar un important element patrimonial destinat a la curta o a la llarga a desaparèixer.

Els voltants de la caseta del motor també van ser rehabilitats: es van enretirar vells caps, vells pals de varada i restes de ferralla, que es van reemplaçar per nous caps enrotllats, disposats com si estiguessin a punt per a ser utilitzats. Els cartells rovellats que anunciaven la varada es van repintar. També es van ensorrar elements externs poc decoratius. Als voltants de la caseta es van disposar diversos llaguts de fusta i vela llatina, la restauració dels quals ha estat també promoguda per l'associació.

D'aquesta manera es posa de manifest que la rehabilitació de la caseta del motor forma part d'un projecte integral de patrimonialització de l'espai de la platja. En efecte, aquest projecte no s'acaba en la restauració i adequació de la caseta, sinó que inclou la platja i la façana marítima del poble, "i es dona al paisatge la consideració de patrimoni" (Associació A Tot Drap, 2006:107). D'aquesta manera la platja és entesa com un museu etnogràfic a l'aire lliure. Això

encaixa amb una visió patrimonial de la platja que no és només fruit de les activitats d'aquesta associació sinó que, com veurem tot seguit, forma part d'un sentiment bastant generalitzat de la població.

La sorra de la platja com a patrimoni

A nivell teòric, aquest estudi d'una platja s'emmarca en l'antropologia del paisatge (BENDER, 1993; TILLEY, 1994 i 2006; HIRSCH i O'HANLON, 1995). Es tracta d'un paisatge situat en la frontera entre el mar i el poble. És un espai de negociació entre la natura i la civilització, un espai mòbil, abstracte, tot i així un espai patrimonialitzable: un espai a punt per a ser omplert de significat. Per utilitzar la terminologia de James Fernández (1993) sobre els processos metafòrics en la vida social podríem dir que es tracta d'un espai incoatiu. Un dels nostres informants, en J.S. (n. 1965), formulava molt bé aquesta idea quan li preguntàvem què significava per a ell la platja:

Home, ben pensat, sense la platja el mar és com un abisme. És el que possibilita la relació amb el mar. Quan no hi ha platja (a causa dels temporals) és molt inhòspit. S'han de fer esculleres per protegir la via del tren. És bastant inhòspit. Llavors la platja és aquest espai que et permet... jo me l'estimo molt per les coses vivencials i vitals que hi has viscut. Jo crec que és molt especial perquè és l'espai més abstracte que tenim. Això ho he descobert de

més gran. És un espai que, com que és abstracte, té moltes possibilitats. El contingut el poses tu. No en té cap i en té molts, els té tots, gairebé.

La imatge del mar com un abisme prové del Gènesi i predomina al pensament occidental fins a mitjans del segle XVIII, quan, com explica Alain Corbin (1993), “s’inventa” la platja, es comencen a reconèixer els seus encants per part de la teologia natural i el paisatgisme escenogràfic. La visió de la platja com un paisatge abstracte, obert, per a ser omplert de significats, també encaixa molt bé amb l’antropologia del paisatge, amb la idea expressada per Barbara Bender (2003:324) quan diu que el paisatge és quelcom amb què la gent “es compromet, el modifica, l’apropia i el refuta”. El paisatge conté en ell mateix tots els significats i opera sobre la identitat social amb la mateixa intensitat que la societat el va utilitzant, anomenant i transformant.

En les nostres entrevistes hem pogut escoltar sovint afirmacions del tipus “la platja és la identitat del poble”. Fins i tot en els documents oficials de l’Ajuntament s’afirma que la platja de les barques forma part de la identitat del poble (Ajuntament de Sant Pol, 2006:27). En realitat, el terme *platja* és un concepte d’ús relativament recent entre la gent de Sant Pol. Fou portat pels primers estiujants barcelonins, segons ens han explicat algunes de les nostres informants de més edat.

El valor d’identitat de la sorra va aparèixer molt clarament durant l’estiu de 2007 a propòsit

de la polèmica per l’anunci d’unes obres de rehabilitació del front marítim, polèmica que no tenim espai per a abordar amb el necessari deteniment en aquest article, però en què la sorra apareixia com a senya identitària i essència fonamental del poble. Només exposarem, a tall d’exemple, una imatge molt gràfica que oferí la protesta contra el projecte de rehabilitació del front marítim. Els manifestants contraris al projecte van plantar una galleda plena de sorra a la porta de l’Ajuntament amb una pancarta en la qual es llegia: “Platja de Sant Pol, 1574–Setembre 2007”. La primera és la data en què Sant Pol es va segreguar de Sant Cebrià, la segona era la data prevista per a l’inici d’unes obres que, segons els opositors, cobriren la platja de pedres per a fer-hi un passeig. La platja, element d’una temporalitat a escala geològica, molt superior a l’escala històrica humana, es fa coincidir amb la història del mateix poble. La platja, segons aquesta pancarta, neix amb el poble, i s’infereix que acabar amb la platja equivaldria a posar el punt i final a la història del poble. La identificació de la platja amb el poble no pot ser més clara.

Apunts finals

Christopher Tilley (1994, 2006) ha mostrat que identitat, paisatge i patrimoni estan molt estretament relacionats. Els processos de patrimonialització del paisatge tenen per finalitat “la preservació d’una identitat romantitzada, la recerca de la puresa dels grups ètnics i la continuïtat davant del

Demostració de pesca artesana amb artó. Eliseu Carbonell, 19 d’agost de 2007.

canvi” (TILLEY, 2006:14). La patrimonialització del paisatge actua com un retorn simbòlic al passat, sovint com una estratègia de defensa de les incerteses del present. El paisatge proporciona autenticitat, representa l’estabilitat davant del canvi. La singularitat del lloc apareix com una peça clau del capital cultural local a ser preservat en forma de patrimoni. Tilley (2006:15) afegeix que el tipus de paisatge que s’acaba produint està inextricablement lligat a les polítiques de la identitat, a les idees sobre amb qui es vol viure i a qui es vol excloure, qui forma part del grup i qui en queda fora.

En una direcció semblant, Joan Frigolé (2005, 2007 i 2008 amb Camila del Marmol) ha anat analitzant en els seus darrers treballs els contextos de producció del patrimoni i el seu sentit econòmic i polític. Frigolé ens mostra que la producció de patrimoni a través de la selecció i recreació d’elements del passat s’ha d’entendre com a part d’una estratègia de producció de localitat en el

context de la globalització. La producció de localitat és necessària per a distingir-se i situar-se dins el sistema de jerarquies entre les diferents àrees locals que comporta la globalització. Així, la reaparició en forma de patrimoni d'una activitat tradicional, encara que poc valorada en el passat, com és el cas de les trementinaires, és interpretada per Frigolé com una resposta a factors globals que modifiquen la realitat local, en aquest cas una nova economia orientada al turisme.

Com hem dit al principi, creiem trobar-nos davant d'un cas que mostra trets similars. La substitució d'una indústria tradicional poc valorada en el passat, com era la pesca amb varada a la platja, per part d'una indústria típica de la modernitat, com és el turisme –en aquest poble en la modalitat de turisme d'estiueig residencial, on els turistes són anomenats forasters o més despectivament *domingueros*–, s'ha produït de manera brusca i sense solució de continuïtat. La reacció no ha trigat a aparèixer en forma de "recuperació del patrimoni". Aquest procés de patrimonialització es produeix en un context ideològic en què la platja apareix com a senyal d'identitat del poble, allà on els forasters planten les seves ombrel·les com els exploradors la seva bandera.

Demostració de varada tradicional amb pals durant la festa d'inauguració de la restauració de la caseta del motor. Eliseu Carbonell, 19 d'agost de 2007.

REFERÈNCIES CITADES

- ALEGRET, J.L.; NADAL, B. *Les confraries de pescadors. La dimensió social de la pesca a Catalunya*. Direcció General de Pesca Marítima. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca. Generalitat de Catalunya, 1987. <http://gespm.udg.edu/gespm/cofradiaz.pdf>
- ALEGRET, J.L. "Valoración patrimonial del sector pesquero", a *Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*, 11(44):34-41, 2003.
- Ajuntament de Sant Pol. *Pla d'ordenació urbanística municipal de Sant Pol de Mar. Avanç, febrer 2006*. (Projecte redactat per Interlands) Sant Pol de Mar, 2006. <http://santpol.polnetwork.net/docs/poum06.pdf> (consultat l'agost de 2008).
- Associació A Tot Drap. "Revalorant el passat patrimonial. La recuperació de la façana marítima de Sant Pol", a *Drassana*, 14:107-109, 2006.
- BENDER, B. "Landscape", a BARNARD, A.; SPENCER, J. (eds.) *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Londres: Routledge, 2003.
- BENDER, B. (ed.). *Landscape. Politics and Perspectives*. Oxford: Berg, 1993.
- BERNARD, N. "Turisme et patrimoine maritime : un mariage de raison?", a PERON, F. (dir.). *Le patrimoine maritime*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2002, pàg. 323-327.
- CORBIN, A. *El territorio vacío. Occidente y la invención de la playa (1750-1840)*. Madrid: Mondadori, 1993.
- FERNÁNDEZ, J.W. "La oscuridad al fondo de la escalera. Lo incoativo en la investigación simbólica y algunas estrategias para abordarlo", a *Luego...*, 24-25:116-144, 1993.
- FRIGOLÉ, J. *Dones que anaven pel món: estudi etnogràfic de les trementinaires de la Vall de la Vansa i Tuixent (l'Alt Urgell)*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2005. Col·lecció Temes d'Etnologia, 12.
- FRIGOLÉ, J. "Producció cultural del lloc, memòria i terciarització de l'economia en una vall del Prepirineu", a *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 30:70-80, 2007.
- FRIGOLÉ, J.; DEL MARMOL, C. "Los contextos en la producción del patrimonio", a PRADO, S.; TAKENAKA, H.; PEREIRO, X. (coords.). *Patrimonios culturales: educación e interpretación*, Donostia: Ankulegi, 2008, pàg. 187-203.
- GARCÍA-ALLUT, A. "La pesca artesanal, el cambio y la patrimonialización del conocimiento", a *Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*, 11(44):74-83, 2003.
- HIRSCH, E.; O'HANLON, M. *The Anthropology of Landscape. Perspectives on Place and Space*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- NADEL-KLEIN, J. *Fishing for Heritage. Modernity and Loss Along the Scottish Coast*. Oxford: Berg, 2003.
- RODRÍGUEZ, J. *Historias y leyendas de San Pol de Mar*. Mataró: Imp. Minerva, 1977.
- SANTANTA, A.; PASCUAL, J. "Pesca y turismo: conflictos, sinergias y usos múltiples en Canarias", a *Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*, 11(44):86-97, 2003.
- TILLEY, C. *A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments*. Oxford: Berg, 1994.
- TILLEY, C. "Introduction: Identity, Place, Landscape and Heritage", a *Journal of Material Culture*, 11(1/2):7-32, 2006.